

Spesies suomessa ja germaanisissa kielissä¹

Terho Itkonen (Helsinki)

1. Germaanisten kielten pintarakenteelle on luonteenomaista tarkka eron- teko substantiivin määräsyyden ja epämääräisyyden välillä, ts. sen kategorian ilmaiseminen, jota Ruotsissa ja Suomessa on Adolf Noreenin ajoista lähtien to- tuttu sanomaan spesiekseksi. Melkein jokaisen puheessa esiintyvän substantii- vilausekkeen kohdalla puhuja joutuu tekemään valinnan näiden kahden omi- naisuuden kesken.² Valintaa mutkistaa se, että spesieksen epämääräisyys ilmaistaan yksikössä kahdella tavoin (artikkelilla tai nollalla) sen mukaan, onko sub- stantiivin tarkoite jaoton kokonaisuus vai jaollinen paljous. Monikossa sitä vastoin on vain yksi ratkaisu (nolla kuten yksikön jaollisissa paljouksissa) mahdollinen. Siten epämääräisiä monikkomuotoja käsitellään aivan kuten epämääräisiä jaollisia yksikkömuotoja, vaikka niiden tarkoitteet koostuvat jaottomista yksiköllisistä kokonaisuuksista:

	JAOTON KOKONAIKUUS (YKS.)	JAOLLINEN PALJOUS (YKS.)	JAOLLINEN PALJOUS (MON.)
EPÄMÄÄR.	ein Auto	Wasser	Autos
MÄÄR.	das Auto	das Wasser	die Autos

Kuvio 1: spesieksen ilmaiseminen germaanisissa kielissä.

Lopultahan monikolla on paljonkin yhteistä jaollisen yksikön kanssa. Sekä »Wasser» että »Autos» ovat epämääräisiä paljouksia, ja tämän epämääräi-

¹ Kielitieteen päivillä Turussa 9. helmikuuta 1980 pidetty esitelmä (hiukan täyden- netty versio kirjoituksesta »Zur Bestimmtheit und Unbestimmtheit im Deutschen und Finnischen», joka on ilmestynyt kokoomateoksessa »Liber Amicorum Weijnen», Van Gorcum, Assen 1980).

² Määräisen ja epämääräisen spesieksen lisäksi Noreen erotti vielä yleisen (generaa- lisen) spesieksen. Yksinkertaistan esitystäni sen verran, että jätän sen seuraavassa huomiotta.

syiden ydin on nähdäkseni siinä, että se implisoi suuremman paljouden olemassaolon mahdollisuuden. Voin nähdä paljon tai vähän *Wasser* (epäm. yks.) tai *Autos* (epäm. mon.), mutta silloin en tiedä sitä (tai ainakaan ota kantaa siihen), onko kyseessä kaikki tuossa kontekstissa relevantti vesi, kaikki kontekstissa relevantit autot: vettä tai autoja voi olla enemmänkin. Jokaista epämääräistä paljoutta vastaa toisaalta määräinen paljous, joka samalla on epämääräisen paljouden »katto», sen ehdoton enimmäismäärä. *Das Wasser*, *die Autos* ovat sellaisia enimmäismääriä: kun näen »*das Wasser*», »*die Autos*», niin tiedän tai ainakin uskon, että siinä on kaikki kontekstissa relevantti vesi, ovat kaikki (relevantit) autot. Juuri kvantifikaattorilla *kaikki* = saks. *aller* (monikossa kahdesta puhuttaessa *molemmat* = saks. *beide*) tämä voidaan eksplisoida: kun sanotaan *alles Wasser*, *alle Autos*, niin niiden ulkopuolella ei ole enää relevanttia veden tai autojen ylijäämää. Ja vihdoin on sekä epämääräisille että määräisille jaollisille paljouksille (*das*) *Wasser* ja (*die*) *Autos* yhteistä, että kumpikaan niistä ei ole laskettavissa (»*zählbar*»). Voidaan tosin tilata »*zwei Wasser*», mutta se on jo sekundaaria käyttöä: *vesi* = '(kivennäis)vesiannos', siis laskettavissa oleva kokonaisuus eikä enää paljous.

Toisin on laita jaottoman yksikön. *Ein Auto* ei ole paljous siinä mielessä, että sitä voisi olla olemassa enemmän tai vähemmän; auto voi vain kokonaisuutena olla olemassa tai olematta. (Niin on laita jopa romuttamossa purettavana olevan auton: määrävaiheeseen asti se on yhä auto, siitä lähtien pelkkää romua.) Sen määräinen vastapooli, *das Auto*, ei sekään ole paljous, eikä sitä siksi voi täsmentää kvantifikaattorilla *aller*. *Ein Auto* t. *das Auto* eivät liioin salli puhetta siitä, onko »enemmän auton» (»*mehr Auto*») olemassaolo mahdollinen vai mahdoton; käsite *enemmän* on mielekäs vain paljouksista puhuttaessa. Veden tai autojen enemmyyden mahdollisuutta vastaa tällä kertaa pikemmin se, onko mahdollista, että useampia kontekstissa relevantteja) samanlaisia kokonaisuuksia on olemassa yksilöinä. Kun näköpiirissäni on *ein Auto*, en tiedä sitä tai ota kantaa siihen, onko se ainoa (kontekstissa relevantti) autoyksilö; olemassa voi olla myös muita (relevantteja) autoja. Mutta kun nähtävänäni on *das Auto*, niin tiedän tai ainakin uskon, että se tosiaan on ainoa (kontekstissa relevantti) autoyksilö. Toisin kuin *Wasser* ja *Autos* on *Auto* luontaisesti laskettavissa: voidaan nähdä myös kaksi, kolme jne. autoa.

Määräisyyden ja epämääräisyyden merkintä yksikössä ja monikossa olisi symmetristä, jos jaollisilla paljouksilla olisi monikossakin samanlainen jaoton vastapooli kuin yksikössä. Semmoinen vastapooli kuitenkin puuttuu — ja sen on puututtavakin, voisi germaanisen kielen puhuja järkeillä; monikko-
muotojen tarkoitehan koostuu yksiköllisistä elementeistä ja on siksi luonnostaan jaollinen. Kiintoisa erityistapaus ovat pluralia tantum -sanat, sellaiset

kuin *Ferien* 'loma'. Tässä on tosiaan esimerkki monikosta jaottoman kokonaisuuden ilmauksena. Tällaiset sanat eivät kuitenkaan merkitse useista yksiköllisistä kokonaisuuksista koostuvaa ryhmää; *Ferien* ei ole mikään *Ferien-nimisten kokonaisuuksien sarja. Siksi ne eivät ole semanttisesti samalla tasolla kuin normaalit monikkotapaukset.

2. Germaanista kieltä äidinkielenään puhuvan on vaikea eläytyä järjestelmään, jossa määräisyyden ja epämääräisyyden vastakohtaa ei ainakaan morfologisin keinoin ilmaista läheskään säännöllisesti. Sellainen järjestelmä vallitsee mm. suomessa ja muissa itämerensuomalaisissa kielissä. Ensinnäkään vastakohta ei suomessa ilmene muissa lauseenjäsenissä kuin eräissä keskeisissä (normaalisti remaattisissa) jäsenissä — subjektissa, objektissa ja predikatiivissa —, ja niissäkin se tavataan vain määräehdoin. Olennaista on, että sekä yksikölliset että monikolliset epämääräiset paljoudet ilmaistaan näissä lauseenjäsenissä erityisellä sijalla, partitiivilla, määräinen paljous ja yksiköllinen jaoton kokonaisuus sitä vastoin saavat yhteisen ilmauksen, nominatiivin tai (objektissa) akkusatiivin. Tämänkin nominatiivin tai akkusatiivin ja partitiivin vastakohta kumoutuu käytännössä usein. Objektissa se kumoutuu partitiivin hyväksi; akkusatiivihan tavataan partitiivin vastapoolina vain resultatiivisissa myöntölauseissa, partitiivi taas on pakollinen irresultatiivisissa myöntölauseissa ja kaikissa kieltölauseissa. Subjektissa neutraloituminen tapahtuu joko nominatiivin (ei-eksistentiaalisissa lauseissa) tai partitiivin (kielteisissä eksistentiaalilauseissa) hyväksi; vastakohta saa ilmauksen vain myönteisissä eksistentiaalilauseissa ja silloinkin redusoituneessa muodossa sikäli, että nominatiivi partitiivin vastapoolina voi näissä lauseissa ilmaista lähinnä vain jaotonta kokonaisuutta, ei niinkään määräistä paljoutta. Predikatiivissa nominatiivin ja partitiivin vastakohta ilmenee selvimmin, tosin vain nyky-suomessa; vanhemmassa suomessa ja muissa itämerensuomalaisissa kielissä ilmaistaan epämääräinen paljous predikatiivissa nominatiivilla.

Äsken esitettyjä germaanisten kielten suhteita vastaa suomessa siten seuraavanlainen asetelma:

	JAOTON KOKONAISUUS (YKS.)	JAOLLINEN PALJOUS (YKS.)	JAOLLINEN PALJOUS (MON.)
EPÄMAÄR.	auto (f. auto/n)	vet/tä	auto/i/a
MÄÄR.		vesi (f. vede/n)	auto/t

Kuvio 2: spesieksen ilmaiseminen suomessa (alustava kaavio).

3. Viimeksi esitetty taulukko ei peitä kuitenkaan kaikkia tapauksia. Jos se olisi tyhjentävä, voitaisiin esim. saksankielisen ilmauksen perusteella normaalisti ennustaa, tuleeko sana suomessa nominatiiviin (tai akkusatiiviin) vai partitiiviin. Mutta todellisuudessa vastaa germaanisten kielten epämääräistä monikkoa silmään pistävän usein suomen mon. nominatiivi (akkusatiivi) eikä partitiivi. Virittäjässä 1950-luvulla käydyssä vilkkaassa keskustelussa eksistentiaalilauseista tulivat useaankin kertaan puheeksi seuraavan tyyppiset eksistentiaalilauseet (esitän suluissa saksannokset): (1) *Koivuun tuli isot lehdet* (= Die Birke bekam grosse Blätter), (2) *Koulussa on huonot opetusvälineet* (= Die Schule hat schlechte Unterrichtsmittel), (3) *Miehillä oli kirveet mukanaan* (= Die Männer hatten Äxte mit sich), (4) *Suomessa on kylmät talvet* (= Finnland hat kalte Winter). Näiden lauseiden saksannoksissa vastaa suomen mon. nominatiivia siis epämääräinen monikko. Kuitenkin lauseet kuuluvat juuri sen tyyppiin (myönteisiin eksistentiaalilauseisiin), joissa mon. partitiivi on subjektin normaali sija epämääräistä paljoutta ilmaisemassa. Esim. (5) *Teltaan tuli sääskiä* (= Ins Zelt kamen Mücken), (6) *Koulussa on avoimia opettajanpaikkoja* (= Die Schule hat offene Lehrerstellen).

Virittäjän viisikymmenluvun keskustelussa tulivat puheeksi vain eksistentiaalilauseen subjektitapaukset. Ilmiö ei kuitenkaan rajoitu niihin. Aivan samanlaista havaitaan myös resultatiivisten transitiivilauseiden objektissa; tällä kertaa vastaa saksan epämääräistä monikkoa suomen mon. akkusatiivi eikä odotuksenmukainen partitiivi: (7) *Ostin huoneeseen verhot* (= Ich kaufte Gardinen für das Zimmer), (8) *Kouluun hankittiin hyvät opetusvälineet* (= Für die Schule wurden gute Unterrichtsmittel angeschafft). Kaupassa voi kuulla seuraavan lauseen: (9) *Otetaan vielä tulitikut*. Tämän lauseen saksannos ei normaalisti kuuluisi »Ich möchte noch die Streichhölzer haben» (määrätapauksissa se on tietenkin mahdollinen käännös) vaan »Ich möchte noch Streichhölzer haben». Vastaava ilmiö — mon. nominatiivi odotuksenmukaisen mon. partitiivin sijasta — tavataan vihdoin predikatiivilauseissakin: (10) *Nämä ovat verhot* (= Dies sind Gardinen; määrätapauksissa myös: Dies sind die Gardinen).

Miten tämä ilmiö selittyy? Osmo Ikola oli (1954: 228—229) sitä mieltä, että subjekti on ainakin monissa lauseiden 1—4 kaltaisissa eksistentiaalilauseissa jaollinen ja samalla definiittinen; omaksumaani termistöä soveltaen kyseessä olisi siten määräinen paljous eikä — kuten saksannoksista voisi päätellä — epämääräinen paljous. Muutamaa vuotta myöhemmin johtui Paavo Siro (1957: 189—190) päättämään, että on oikeastaan kaksi loogisesti toisistaan riippumatonta määräisyyden kategoriaa, kaksi spesiestä: toisaalta notiivinen spesies (ts. subjektin tunnettuuteen perustuva määräisyys), toisaalta kvantitatiivi spesies. Usein Siron mukaan notiivinen ja kvantitatiivi spesies osuvat yksiin; niinpä subjekti *pojat* lauseessa (11) *Pojat juoksevat pihalla*

on sekä notiivisesti että kvantitatiivisesti määräinen, sitä vastoin subjekti *poikia* lauseessa (12) *Pihalla juoksee poikia* on paitsi notiivisesti myös kvantitatiivisesti epämääräinen. Toisinaan voi kuitenkin notiivisesti määräinen subjekti olla kvantitatiivisesti epämääräinen, esim. (13) *Tämän sarjan osia on sitojalla*. Lauseiden 1—4 tyyppisiin tapauksiin Siro vihdoin antoi sellaisen selityksen, että subjekti on niissä notiivisesti epämääräinen mutta kvantitatiivisesti määräinen. Sittemmin (1962: 48—49) on Ikolakin täsmentänyt kantaansa niin, että subjekti lauseiden 1—4 kaltaisissa lauseissa tarkoittaa »aina jotakin kokonaisuutta ja on siis kvantitatiiviselta spesiekseltään definiittinen»; toisaalta: »Ellei sanan leksikaalinen merkitys tai lauseyhteys osoita subjektia notiiviselta spesiekseltään definiittiseksi, niin se on [notiivisesti] indefiniittinen.»

4. Siron väittämä notiivisen ja kvantitatiivin spesieksen loogisesta riippumattomuudesta sai kuusi- ja seitsenkymmenluvun suomen kielen tutkimuksessa yleisen hyväksymisen. Kun v. 1974 käsittelin suomen subjekti-, objekti- ja predikatiivikysymyksiä esitelmässäni »Erään sijamuodon ongelmia» (ks. Terho Itkonen 1975c, 1976), oli esitykseni taustana tosin toisenlainen käsitys, jonka mukaan kvantitatiivi ja notiivinen spesies osuvat paljoudissa aina yksiin (ks. erityisesti 1975c: 55—56, 1976: 214). Jo useaa vuotta varhemmin (1969: 24) oli Risto Tuomikoski päätenyt kiistämään notiivisen (hänen termistöössään »rajauksellisen») spesieksen määräisyyden Siron tyyppilauseessa *Tämän sarjan osia on sitojalla*. Tarkemmin perustellen Siron käsitystä järkytti tältä osin Börje Wähämäki 1977, kun hän esitti argumentteja sen puolesta, että epämääräinen kvantitatiivi spesies tuskin voi esiintyä yhtäaikaan määräisen notiivisen spesieksen kanssa. Hänen käsityksensä mukaan (1977: 152) ei elementti *tämän sarjan* anna lauseenjäsenelle *osia* eksaktia identiteettiä; pikemmin se on jonkinlainen alaluokkakonstituentti »much in the same sense as the class inclusion relation between *koira* and *mäyräkoira*, one difference being that the latter subclassification is a traditionally well-known pragmatic phenomenon, while the former is a subclassification originated and actualized in the contextual setting, both being logical». Ilmeisesti Wähämäestä riippumatta on Andrew Chesterman (1977: 118) esittänyt samanlaisen huomautuksen.

Käsittääkseni Tuomikoski, Wähämäki ja Chesterman ovat oikeassa. Heidän huomautuksiaan tukee vielä edellä esittämäni analyysi, jonka mukaan jokaisella epämääräisellä paljoudella on enimmäismääränään vastaava määräinen paljous. Se määräinen paljous, joka vastaa epämääräistä paljoutta *tämän sarjan osia*, on ilmeisesti (*kaikki tämän sarjan osat*; elementti *tämän sarjan* täsmentää tätä kokonaispaljoutta mutta ei riitä paljouden *tämän sarjan osia* identifiointiin. Tämä paljoushan implisoi ylijäämän olemassaolon mahdollisuuden: joitakin »tämän sarjan osia» voi olla muuallakin kuin sitojalla.

Löytyykö sitten sellaisia tapauksia, joissa määräinen kvantitatiivi spesies

esiintyy epämääräisen notiivisen spesieksen seurassa? Kirjallisuudessa on esitetty ainakin kolme lausetyyppiä, joissa niin olisi.

Eräät tapaukset kuuluvat tyyppeihin, jotka eivät ole edusteilla Siron esimerkeissä. Ensimmäiseen tyyppiin kuuluvat lauseet (14) *Tuvassa on ukko* (Wähämäki 1977: 151, 153), (15) *Kadulla on auto* (Hakulinen—Karlsson 1979: 132) ja toiseen tyyppiin lause (16) *X. sah vier Kinder* (Raible 1976: 18). Ajatus, jonka mukaan näissä tapauksissa ilmenisi määräinen kvantitatiivi spesies, perustuu nähdäkseen jonkinlaiseen käsitesekaannukseen. *Ukko* samoin kuin *auto* on jaoton kokonaisuus eikä paljous, jota voisi olla enemmän tai vähemmän; siksi niiden yhteydessä on yhtä epämielekästä puhua kvantitatiivisti määräisestä kuin epämääräisestääkään spesieksistä. *Vier Kinder* 'neljä lasta' on kyllä paljous, mutta sen osien tarkan luvun ilmoittaminen tekee sitä tuskin vielä määräiseksi; pikemmin se on tyypillisesti epämääräinen paljous, koska yhä jää mahdollisuus, että kaikki vastaavan enimmäispaljouden — *die t. alle Kinder* '(kaikki) lapset' — jäsenet eivät ole mukana. Haluttaessa voidaan kvantitatiivi määräisyys tietysti samastaa tarkoin ilmaistuun lukuun, mutta silloin käsitetään määräisyyden kategoria tavalla, joka jyrkästi poikkeaa perinnäisestä lingvistikäytännöstä ja ilmeisesti myös Siron käsityksestä. Esim. ilmaus *die Kinder* olisi tuollaisen käsitystavan mukaan kai kvantitatiivisti pikemmin epämääräinen; lasten tarkka lukuhan jää siinä ilmaisematta.

5. Kolmatta ajatellun yhdistelmän »kvantitatiivisti määräinen + notiivisesti epämääräinen» tyyppiä jäävät edustamaan lauseet 1—4 (ja 7—10). Kun esim. Ikola tähdentää tämän lausetyypin subjektin kvantitatiivia määräisyyttä (notiivisen epämääräisyyden ohella), hän näyttää olevan oikeassa ainakin sikäli, että lauseita ei voi samastaa sellaisiin, joissa subjekti on kvantitatiivisti epämääräinen. Nehän ovat selvässä semanttisessa oppositiossa partitiivisubjektisiin lauseisiin; esimerkiksi lauseen (2) *Koulussa on huonot opetusvälineet* synonyyminä kävisi hyvin laatuun lause *Koulussa on huono opetusvälineistö*, mutta vastaavan partitiivisubjektisen lauseen (17) *Koulussa on huonoja opetusvälineitä* vastineeksi se ei sovi, ja vastaavasti lauseen 2 saksannos voisi kuulua »Die Schule hat eine schlechte Unterrichtsapparatur», lauseen 17 selventävä saksannos taas lähinnä »Die Schule hat einige (zerstreute) schlechte Unterrichtsmittel». Samaan tapaan partitiivisubjektinen lause (18) *Otetaan vielä tulitikkuja* ei ilmaise, paljonko tikkuja asiakas haluaa; lause (9) *Otetaan vielä tulitikut* osoittaa sitä vastoin selvästi, että hän pyytää tulitikkupakkausta (rasiaa tai ehkä punttia). Mutta toisaalta on tällaisia nominatiivi- tai akkusatiivitapauksia vaikea sovittaa myöskään määräisen paljouden kriteereihin. Vaikka asiakas näkee hyllyllä olevan useita tulitikkurasioita, hän tarkoittaa vain yhtä niistä; tähän ei sovi siihen sääntöön, että määräinen paljous sulkee pois ylijäämän mahdollisuuden. Myös kvantifikaattorilla *kaikki* tehtävä testi osoittaa, ettei kyseessä voi olla määräinen paljous tämän ilmauksen tavanomaisessa merki-

tyksessä. Jos asiakas haluaa hyllyllä olevista vain yhden tulitikkurAsian, hän ei voi sanoa (19) *Otetaan vielä kaikki tulitikut*.

Ikola osuu selvästikin naulan kantaan, kun hän (esim. 1962: 48) tähdentää, että subjekti lauseiden 1—4 tyyppisissä eksistentiaalilauseissa »tarkoittaa aina jotakin kokonaisuutta». Sama koskee lauseiden 7—9 tyyppisten lauseiden objektia ja edelleen predikatiivia sellaisissa lauseissa kuin (10) *Nämä ovat verhot* 'Dies sind Gardinen': ei ole kyseessä tilapäinen joukko verhoja vaan kokonaisuus, verho, verhosto, joka sopii esim. yhteen ikkunaan tai huoneen ikkunoihin. Tarpeen tuntuu olevan vain yksi lisäys: aidosta semanttisesta ja muodollisesta monikollisuudesta huolimatta kaikki nämä tapaukset ilmaisevat j a o t o n t a kokonaisuutta. Tällainen kokonaisuus voi olla notii-visesti epämääräinen (ja eksistentiaalilauseiden subjektissa se normaalisti onkin); sitä vastoin kvantitatiivin spesieksen käsite on tällä kertaa yhtä irrelevantti kuin jaottomasta kokonaisuudesta puhuttaessa yleensäkin.

6. Tämä tulkinta ei ole uusi. Jo viisikymmenluvun keskustelussa sitä ehdottivat eksistentiaalilauseiden nominatiivisubjektin selitykseksi Matti Sadeniemi (1955: 14) ja Aarni Penttilä (1955: 150—152), ja Ikolakin oli eräässä keskustelun vaiheessa (1955: 319) taipuvainen tähän tulkintaan, vaikka sitten palasi alkuperäiseen selitykseensä. Edellä mainitsemassani esitelmässä v. 1974 (ks. esityksiäni 1975c: 23—26, 1976: 190—192) olen koettanut kokoavasti tarkastella tämän tulkinnan etuja, ja täydentäisin ja täsmentäisin nyt hiukan silloista katsaustani. Jos tämä tulkinta omaksutaan, ei ensinnäkään tarvitsisi ajatella, että on olemassa keskeinen eksistentiaalilauseiden tyyppi, jossa subjekti ilmaisee määräistä paljoutta; eksistentiaalilauseiden luontaiseen semantiikkaan näyttää kuuluvan, että niiden subjektissa tuodaan näkösalle sellaista, minkä olemassaoloa ei ole ennalta edellytetty, ja tähän ideaan ei oikein sovi se, että subjekti on määräinen. Toiseksi: tulkinta saadaan yhtäpitäväksi sen ilmeisen merkityselämyksen kanssa, että subjekti (tai objekti, predikatiivi) ilmaisee käsitellynlaisissa lauseissa aina kiinteästi yhteen kuuluvaa yksilöiden ryhmää; näin ei välttämättä ole laita määräisissä paljouksissa. Kolmanneksi ja neljänneksi kaksi tärkeää muodollista kriteeriä: ei vain *kaikki*-testin kielteinen tulos vaan myös laskettavuustestin myönteinen tulos osoittaa, että suomalaisen hahmotuksen mukaan kyseessä on aidot jaottomat kokonaisuudet. Kouluksahan voi olla vaikka *kahdet huonot opetusvälineet* (ts. kaksi huonoa opetusvälineistöä), ja kaupassa voin pyytää *kolmet tulitikut* 'kolme tulitikkurAsiaa'. (Kun toisaalta esim. lause (20) ?*Koivuun tuli kahdet isot lehdet* tuntuu kummalliselta, syy on selvästi kielenulkoinen; jos puu vaikka luonnonoikun takia puhkeaa lehteen samana kesänä kahdesti, on ihan mahdollista sanoa (21) *Tänä vuonna koivuun tuli kahdet lehdet*.) Viidenneksi vielä muodollinen lisäkriteeri, josta jo Sadeniemi (1955:14) on huomauttanut: ehdotetun tulkinnan avulla saadaan yhtenäistetyksi myös predikatiivin sijanmerkinnän kuvaus. Adjektiiv-

vinen predikatiivi tulee yksiköllistä jaotonta kokonaisuutta ilmaisevan subjektin yhteydessä esim. lauseessa (22) *Koulun opetusvälineistö oli uusi* yks. nominatiiviin; tämän kanssa on täysin sopusoinnussa se, että predikatiivi lauseessa (23) *Koulun opetusvälineet olivat uudet* vuorostaan tulee monikollista jaotonta kokonaisuutta ilmaisevan subjektin yhteydessä mon. nominatiiviin. (Mahdollinen on tietysti myös lause (23') *Koulun opetusvälineet olivat uusia*, mutta siinä subjekti ilmaisee määräistä paljoutta, ei jaotonta kokonaisuutta, ja siksi predikatiivi on partitiivimuotoinen kuten lauseessa (24) *Vesi oli kylmää.*)³ Kuudenneksi: suomen subjektin, objektin ja predikatiivin sijojen kokonaisjärjestelmään nuo jaottomiksi käsitetyt mon. nominatiivi ja akkusatiivi -tapaukset luontuvat esteettömästi. Aivan kuten yks. nominatiivi ja akkusatiivi, niin myös mon. nominatiivi ja akkusatiivi ilmaisevat omassa piirissään joko määräistä tai epämääräistä jaotonta kokonaisuutta. Se että tämä kokonaisuus on eksistentiaalilauseiden subjektissa ainakin normaalisti epämääräinen, koskee sekä yksikköä että monikkoa ja on läheisessä yhteydessä tämän lausetyypin omalaatuiseen semantiikkaan.

Edellä tuli puheeksi se, että saksan määräisyysuhteiden kolmipalstainen kaavio oli eräässä mielessä asymmetrinen: sen loogiseksi täydennykseksi ajateltava neljäs palsta (monikollinen jaoton kokonaisuus) jäi puuttumaan. Nyt huomataan, että s. 29 rudimentaarisissa muodossa esitetty suomen järjestelmä saa täydennykseen juuri tämän palstan, joka tekee systeemin täysin symmetriseksi. Symmetriaa voidaan havainnollistaa sellaisella asetelmalla, jossa operoidaan yhdellä ainoalla sanalla. Tämä sana on *lasi*. Yksikössä sitä käytetään joko aineennimenä tai lasisen esineen (esim. juomalasin tai ikkunarudun) nimityksenä; monikossa se tarkoittaa useita samanlaisia esineitä, jotka puolestaan voidaan hahmottaa joko paljoudeksi tai sulkeiseksi kokonaisuudeksi, »lasistoksi» (esim. eri juomien tarjoiluun tarkoitettu lasisarja; ikkunan ruudut). Asiaa havainnollistaa seuraavalla sivulla oleva kuvio.

Kuvion viimeinen rivi kaippaa vielä kommenttia. Symmetria näyttää täydentyvän edelleen, kun muistetaan, että monikko on yksikköön verrattuna tuntomerkinen numerus; siten kaksi vasenta saraketta saivat merkittömyyttä osoittavan -symbolin ja kaksi oikeanpuoleista saraketta +symbolin. Syvennetty tuntomerkkisyyden analyysi johtaa lopulta kuitenkin siihen tulokseen, että suomen järjestelmä on eräässä mielessä myös asymmetrinen. Jos näet merkisyyden jakoperusteeksi otetaan yksikkö/monikko -vastakohdan

---

³ Vielä selvemmin ero tulee näkyviin lauseparissa (25) *Uutiset olivat tänään pitkät — Uutiset olivat tänään pitkiä*. Jos uutisten sanotaan olleen pitkät, tarkoitetaan kokonaisuutta (uutislähetystä), jonka yksityiset uutiset ovat voineet olla lyhyitäkin; jos uutisten sanotaan olleen pitkiä, kyseessä on paljous, jonka kukin jäsen erikseen on ollut pitkä.

Spesies suomessa ja germaanisissa kielissä

	JAOTON KOKONAISUUS (YKS.)	JAOLLINEN PALJOUS (YKS.)	JAOTON KOKONAISUUS (MON.)	JAOLLINEN PALJOUS (MON.)
EPÄMÄÄR.	lasi (t. lasi/n)	lasi/a	lasi/t	lase/i/a
MÄÄR.		lasi (t. lasi/n)		lasi/t
MERKKISYYS	—	+	+	—

Kuvio 3: spesieksen ilmaiseminen suomessa (täydennetty kaavio).

sijasta vastakohta jaoton kokonaisuus / jaoton paljous, niin päädytään ensinnä yksikön osalta siihen tulokseen, että yksikön tavanomaisia ilmaistavia ja siis merkittömiä ovat jaottomat kokonaisuudet; jollain lailla toissijaista niihin verrattuna (ja tekstissä ilmeisesti paljon harvinaisempaa) on yksikön käyttö jaollisten paljouksien (aineennimien, abstraktien) ilmaisemiseen. Monikon puolella tilanne on päinvastainen: primaareja monikolla ilmaistavia, tekstissä selvästi tavallisempia ja siksi merkittömiä ovat (yksiköllisistä jaottomista kokonaisuuksista koostuvat) jaolliset paljoudet; niihin verrattuina toissijaisia, tekstissä harvinaisempia ja sen tähden merkkiä ovat nyt vuorostaan jaottomat kokonaisuudet. Tämä kuvastuu siinäkin, että on kieliä — germaanisten kielten tavoin luultavasti useimmat kielet —, joissa tätä tuntomerkkistä monikon tapausryhmää ei voida kielen sisäiseltä kannalta ollenkaan erottaa. Jos tämä merkkisyysuhteiden aiheuttama asymmetria otetaan huomioon, suomen järjestelmä lopulta näyttää sellaiselta kuin koko kuvio 3 osoittaa.

7. Kaikesta sanomastani näyttää aukeavan myös joitakin laajempia perspektiivejä:

1) Suomen kannalta ei lopultakaan ole tarpeen erottaa notiivista ja kvantitatiivisia spesiestä. Kvantitatiivin spesieksen kategoria sopii luonnostaan vain jaollisiin paljouksiin mutta on niissäkin redundantti, koska notiivinen ja kvantitatiivi spesies osuvat aina yksiin. Tähän tulokseen on jo Chesterman päätenyt ansiokkaassa suomen spesiessuhteita koskevassa esityksessään (1977). Vrt. myös omaan esitykseeni 1978.

2) Myös universaalisti voidaan todennäköisesti operoida yhdellä ainoalla spesieskategorialla. Paljon kiistelty kysymys tämän kategorian luonteesta voidaan ehkä parhaiten käsitellä siihen tapaan, kuin koetin tämän kirjoituksen alussa luonnostella.

3) Suomen järjestelmän varsinaisiksi erikoisuuksiksi jäävät a) se, että määräisen ja epämääräisen vastakohta ilmaistaan vain paljouksista (ja niistäkin vain määrätapauksissa), b) edelleen se, että monikossa erotetaan jaollinen ja jaoton toisin kuin esim. germaanisissa kielissä. Niin silmään pistäviltä kuin nämä erikoisuudet voivat tuntuakin, niissä tuskin on mitään epänormaalia. Vaikka määräisen ja epämääräisen vastakohta ilmeisesti on semanttinen (tai

paremminkin kognitiivi) universaali, ei sen — kuten semanttisten universaalien yleensäkin — tarvitse välttämättä saada aina ilmausta pintarakenteessa. Ja vaikka jaottoman ja jaollisen vastakohta samoin on luultavasti kielellinen universaali, ei näiden vastapoolien rajan ole pakko kaikkialla kulkea samoin. Kielenulkoinen todellisuus sallii usein erilaisia hahmotustapoja; muistetaan vain sitä, että marjat ja hedelmät käsitetään useissa kielissä jaottomiksi kokonaisuuksiksi (joiden joukosta käytetään monikkoa), toisissa kielissä taas monien muiden elintarvikkeiden ja kauppa-artikkelien tavoin jaolliseksi massaksi (jolloin monikkoa ei voida käyttää). Usein ovat molemmat hahmotukset mahdollisia jopa samassa kielessä.

Myös kielihistoriallisesti suomen suhteita voidaan ja syvemmän selityksen saamiseksi täytyykin valaista. Suomalais-ugrilaisissa kuten germaanisissakaan kielissä ei ole alun perin ollut morfologisia merkkejä määräisyydelle ja epämääräisyydelle. Germaanisissa kielissä semmoiset merkit ovat syntyneet itsenäisistä sanoista; sen sijaan itämerensuomessa määräisyyden ja epämääräisyyden oppositio sai ilmauksensa vasta kun vanha erosija partitiivi oli aloittanut ekspansionsa niihin tehtäviin, jotka aiemmin olivat olleet yksinomaan nominatiivin ja akkusatiivin hallussa (vrt. esityksiäni 1975a: 36—45, 1975b: 183—189, 1979: 89—96). Neutralisaatiotapauksia lukuun ottamatta säilyivät vanhat sijamuodot silloin kaikissa niissä tapauksissa, joissa tulkinta »epämääräinen paljous» ei ole ehdottoman välttämätön, ja tästä johtuu sellainenkin erikaisuus kuin nominatiivin tai akkusatiivin säilyminen jaottomien monikollisten kokonaisuuksien ilmaisimena. Kielihistoriallisesti katsoen se on siis relikti. Periaatteessakin partitiivin käyttö on voinut johtaa epämääräisyyden ja määräisyyden opposition ilmenemiseen vain paljouksista, ei kokonaisuuksista puhuttaessa. Vertauskohdaksi sopii ranska: siellä tämä vastakohta ilmaistaan paljouksista prepositiosyntyisen partitiivin ja (artikkelilla varustetun) nominatiivin erolla, kokonaisuuksista sen sijaan pelkästään artikkeleita käyttämällä.

KIRJALLISUUS

- CHESTERMAN, ANDREW 1977: Definiteness in Finnish. — Papers and Studies in Contrastive Linguistics, Vol. 7, UAM, Poznań, s. 111—120.
- HAKULINEN, AULI ja FRED KARLSSON 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKS:n toimituksia 350. Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1954: Suomen lauseopin ongelmia (I—III). — Virittäjä 58 s. 209—245.
- 1955: Suomen lauseopin ongelmia IV. — Virittäjä 59 s. 319—332.
- 1962: Lauseopin kysymyksiä: tutkielmia nykysuomen syntaksin alalta. Tietolipas 26. SKS, Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1974: Ergatiivisuutta suomessa I. — Virittäjä 78 s. 379—398.
- 1975a: Ergatiivisuutta suomessa II. — Virittäjä 79 s. 31—65.
- 1975b: Ergativische Züge im Finnischen. Nachrichten der Akademie der

- Wissenschaften in Göttingen I, Philologisch-historische Klasse, Jahrgang 1975, Nr. 7.
- 1975c: Erään sijamuodon ongelmia. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1976: Erään sijamuodon ongelmia. — Suomalainen Tiedeakatemia: esitelmät ja pöytäkirjat 1974 s. 173—217.
- 1978: Wolfgang Raible, Zum Objekt im Finnischen (arv.) — Finnisch-ugrische Mitteilungen 2 (Göttingen) s. 82—88.
- 1979: Subject and object marking in Finnish: an inverted ergative system and an »ideal» ergative subsystem. — Ergativity: towards a theory of grammatical relations, ed. F. Plank (Academic Press, London) s. 79—102.
- PENTTILÄ, AARNI 1955: Myöntölauseen subjektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta. — Virittäjä 59 s. 148—161.
- RAIBLE, WOLFGANG 1976: Zum Objekt im Finnischen: eine sprachwissenschaftliche Fallstudie. Schriften aus dem Finnland-Institut in Köln 12, Hamburg.
- SADENIEMI, MATTI 1955: Subjektin totaalisuudesta ja partiaalisuudesta. — Virittäjä 59 s. 10—18.
- SIRO, PAAVO 1957: Suomen kielen subjektista kielen rakenteen osana. — Virittäjä 61 s. 181—190.
- TUOMIKOSKI, R. 1969: Asemoisilmaustemme luokittelusta. Suomi 114:4. SKS, Helsinki.
- WÄHÄMÄKI, BÖRJE 1977: On textual functions of existential sentences in Finnish. — Papers from the Transatlantic Finnish Conference, ed. by Robert T. Harms and Lauri Karttunen (Texas Linguistic Forum 5, Dept. of Linguistics, The Univ. of Texas in Austin) s. 151—164.

Definiteness in Finnish and in Germanic languages

Terho Itkonen (Helsinki)

In the surface structure of Germanic languages the opposition between definiteness and indefiniteness in the noun phrase is expressed regularly. (The third member of the set, the generic noun phrase, is not discussed here.) In describing this opposition it is helpful to draw a distinction between (indivisible) wholes and (divisible) quantities. Both wholes (*the car* : *a car*) and quantities (*the water* : *water*) occur in the singular, but only quantities occur in the plural (*the cars* : *cars*). The expression of definite and indefinite quantity in both singular and plural is thus parallel: definiteness is shown by the article, indefiniteness by zero. In fact, singular and plural quantities have much in common. An indefinite quantity (*water, cars*) allows the possibility of a (contextually relevant) surplus quantity: when I see »water» or »cars», there may (although there need not) also exist a further quantity of relevant water or cars. The maximum value for every indefinite quantity is a corresponding

definite quantity. This can be specified in terms of the quantifier *all*: the possibility of a surplus quantity is thereby excluded. Both singular and plural quantities are inherently uncountable. With respect to wholes, indefiniteness indicates that in addition to the entity being referred to there may (although there need not) exist similar entities, and definiteness indicates that there is only one such (relevant) entity. Wholes are inherently countable.

In Finnish the distinction between definite and indefinite is made only for singular and plural quantities, and only for certain categories of noun phrase (normally occurring in the rheme): subject of an existential clause, direct object, or complement. In these cases definite quantity is shown by the nominative or accusative sing. or pl. (e.g. *vesi* ~ *vede/n* 'the water', *auto/t* 'the cars'); and indefinite quantity is shown by the partitive sing. or pl. (*vet/tä* 'water', *auto/j/a* 'cars'); an indivisible singular whole,

whether definite or indefinite, appears in the nominative or accusative (*auto* ~ *auton* 'the/a car'). Problems in describing the Finnish system have arisen with sentence types where the subject, object or complement is nominative plural—although the translations of these sentences in Germanic languages have in, definite noun phrases (e.g. (1) *Koulussa on huonot opetusvälineet* '(literally:) In the school there are bad teaching aids'. To solve this problem Siro (1957) suggested that two kinds of definiteness should be distinguished: notive and quantitative. The values of these often coincide: e.g. the subject *pojat* (nom. pl.) in the sentence (2) *Pojat juoksevat pihalla* 'The boys are running in the yard' is in these terms both notively and quantitatively definite; similarly, *poikia* (part. pl.) in (3) *Pihalla juoksee poikia* '(Some) boys are running in the yard' is notively and quantitatively indefinite. However, there are cases where notive and quantitative species are in opposition; thus the species of the subject in (4) *Tämän sarjan osia* (part. pl.) *on sitojalla* 'Some parts of this series are at the binder's' is said to be notively definite but quantitatively indefinite. With respect to sentences of type (1) above, Siro suggested that the subject should be understood as being notively indefinite and quantitatively definite.

The present writer argues for a different solution: that there is only one kind of definiteness after all. It has been observed by Tuomikoski (1969), Wähämäki (1977) and Chesterman (1977) that the subject of sentence (4) cannot be said to have definite notive species but indefinite quantitative species. The writer agrees, and notes that the maximum value of the quantity *tämän sarjan osia* (part. pl.) is evidently *tämän sarjan osat* (nom. pl.) 'the parts of this series'; the modifier *tämän sarjan* 'of this series' defines this total quantity, but is not sufficient to make definite the quantity *tämän sarjan osia* (there remains the possibility that there are »parts of this series» elsewhere than at the binder's). With reference to sentences of type (1) above, the writer observes, like Sadeniemi (1955) and Penttilä (1955) before him, that the nominative plural in such cases evidently

indicates an indivisible whole, just as the nominative singular does in corresponding sentences. Semantically speaking, in all sentences of this kind there is reference to a set whose members belong closely together, forming one unit. The indivisibility interpretation is also supported by three formal criteria: *kaikki* 'all', which specifies definite quantity, is not acceptable in these sentences; on the other hand, the noun phrases here are countable (one can say (1') *Koulussa on kahdet huonot opetusvälineet* 'In the school there are two (nom. pl.) bad teaching aids', i.e. 'two sets of bad teaching aids'); and an adjective complement occurring with these noun phrases would be in the nominative plural (not the partitive plural, as is the case for a nom. pl. subject expressing a definite quantity).

If this interpretation is correct, there is in Finnish (and in other languages too) ultimately only one kind of definiteness. Quantitative definiteness or indefiniteness is by its very nature applicable only to quantities, but, as has been observed, it then always coincides with the value given to the notive species; it follows from this that it is redundant to speak of two kinds of definiteness. This solution is the same as that proposed by Chesterman (1977), and it makes the Finnish system symmetrical in that there are singular and plural wholes just as there are singular and plural quantities; the marker of a definite or indefinite whole in both singular and plural is the nominative or accusative case; definite quantity is also marked in sing. and pl. by the nominative or accusative, but indefinite quantity is marked in both sing. and pl. by the partitive. True, the system is in one respect also asymmetrical. In the singular, wholes are the primary objects of expression and occur more frequently than quantities; singular wholes are therefore the unmarked category, and singular quantities are marked. In the plural the situation is the opposite: the primary objects of expression are quantities, which occur more frequently than wholes; plural quantities are therefore the unmarked category, whereas plural wholes are marked.